

CHARLIE'NİN ÇİKOLATA FABRİKASI KİTAP VE FİLMİNİN YENİDEN YAZIM VE YERELLEŞTİRME BAĞLAMINDA ANALİZİ

CHARLIE AND THE CHOCOLATE FACTORY: A BOOK VS FILM ANALYSIS IN
RELATION TO REWRITING AND DOMESTICATION

Derya BENLİ

Öğretim Görevlisi, Tekirdağ Namık Kemal
Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, İngiliz
Dili ve Edebiyatı Bölümü, İstanbul/Türkiye.

Research Asst., Tekirdag Namık Kemal
University, Faculty of Arts and Sciences,
Department of English Language and
Literature, Istanbul/Turkey.
dbenli@nku.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4436-8213

Ferhan ÖZTÜRK

Doktora Öğrencisi, İstanbul Üniversitesi,
Karşılaştırmalı Edebiyat Bölümü,
İstanbul/Türkiye. PhD. Student, Istanbul
University, Department of Comparative
Literature, Istanbul/Turkey.
ferhano@ogr.iu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-4287-123X

Muhammed Metin ÇAMELİ

Öğretim Görevlisi, İstanbul Aydın
Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu,
İngilizce Hazırlık Programı, İstanbul/Türkiye.
Lecturer, Istanbul Aydın University, School of
Foreign Languages, English Preparatory
School, Istanbul/Turkey.
metincameli@aydin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-9479-4416

Tülay DAĞOĞLU

Öğretim Görevlisi, İstanbul Aydın
Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu,
İngilizce Hazırlık Programı, İstanbul/Türkiye.
Lecturer, Istanbul Aydın University, School of
Foreign Languages, English Preparatory
School, Istanbul/Turkey.
tulaydagoglu@aydin.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-0865-1740

Makale bilgisi | Article Information

DOI: 10.47994/usbad.932166

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04.05.2021

Kabul Tarihi / Date Accepted: 19.06.2021

Yayın Tarihi / Date Published: 20.08.2021

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Ağustos / August

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Benli, D., Öztürk, F., Çameli, M. M. &
Dağoğlu, T. (2021). Charlie'nin Çikolata Fabrikası Kitap ve Filminin Yeniden Yazım ve
Yerelleştirme Bağlamında Analizi. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi*
3(6), 940-964.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>

mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Bu çalışma Roald Dahl'ın *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* adlı eseri ile Tim Burton'ın aynı adlı film uyarlamasını yeniden yazım ve yerelleştirme kuramları bağlamında karşılaştırmalı ele almayı amaçlamaktadır. Bu vesileyle her iki eserdeki tema, motif ve simgeler sembolik açımları ile değerlendirildiğinde kapitalist bir sistem eleştirisinin varlığı her iki eserde de tespit edilmiştir. Yapılan değerlendirilme sonucunda eserlerin kurmaca bireylerin kapitalist etkenler sonucunda davranışlarının sığlaşmasına, değer yargılarının zarar görmesine, hırs ve şiddet eğilimi geliştiren kişiliklerine vurgu yaptığı görülmüştür. Film uyarlamasının bir tür çeviri edimi olduğu iddiasındaki bu çalışma bu süreçte yerelleştirme çabalarının da sergilendiğini ileri sürmektedir. Yönetmen Burton'ın sinematik tercihleri doğrultusunda film erek kültürün özellikleri çerçevesinde şekillendirilmiştir. Yeniden yazım sonucunda erek kültüre sunulan film uyarlamasının Amerikan toplumunun kozmopolit yapısından izler taşıyarak milliyet temelli gösterge seçimleri kullanıldığı fark edilmiştir. Diğer yandan yeniden yazım sonucunda oluşturulan edebi etkinin güncel okuma biçimi olan psikanalitik çözümleme doğrultusunda yapılmasının kaynak eserin konumunu tekrardan sağlamlaştırdığı anlaşılmıştır. Yeniden yazılan bir eser söylem üretmenin önemli bir aracı olarak küresel hamilik aktörlerinin elinde şekillenir. Böylece ana akım edebiyat söz konusu hamilik üzerinden kendini tekrardan konumlandırmış olur.

Anahtar Kelimeler: Roald Dahl, Tim Burton, Yeniden Yazım, Yerelleştirme, Uyarlama

Abstract: This study aims to comparatively study Roald Dahl's *Charlie and the Chocolate Factory* and Tim Burton's namesake adaptation movie in the context of rewriting and domestication. A close analysis of both works has shown that the choice of themes, motifs and symbolization employed in relation to their symbolic dimensions reveals a profound criticism of capitalism. It is also observed that the aforementioned works focus on examples of shallow behavior styles, impaired value judgement and the presence of a burning ambition and a tendency to violence in fictional characters as a result of capitalist influence. This study, which claims that film adaptations are an act of rewriting, argues that an effort of domestication was shown during the adaptation process. In line with director Burton's cinematic preferences, the film is shaped within the framework of the characteristics of the target American culture. As a result of such rewriting, the adapted film presented to the target culture contains traces of the cosmopolitan structure of the American society and uses nationality-based choices of signification. On the other hand, this paper also claims that a certain amount of poetic effect is established as a result of such rewriting. This effect is clearly in line with present day psychoanalytic ways of reception which eventually strengthens yet again the current mainstream position of the original work of literature. Since the act of rewriting a literary work is part of producing discourse, it can be claimed that a network of global patronage will always be influential in situating mainstream literature.

Key Words: Roald Dahl, Tim Burton, Rewriting, Domestication, Adaptation

GİRİŞ

Dünya çocuk edebiyatının en önemli yazarlarından Roald Dahl, 1964'te yazdığı *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* adlı kitabında çeşitli sosyal ve etik konuları ilginç karakter ve olay örgüleri üzerinden hem çocuklara hem de yetişkinlere orijinal bir tarzda aktarmıştır. Yayımlandığı dönemde bir hayli popüler olan eser 1971 ve 2005'te iki kez beyaz perdeye uyarlanmıştır. Her iki uyarlama kitaba sadık kalmış olsa da Tim Burton'ın 2005 yılındaki uyarlaması dikkatleri daha çok üzerine çekmiştir. Bu çalışma Roald Dahl'ın *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* adlı kitabını ve Tim Burton'ın beyaz perde uyarlamasını inceleme ve karşılaştırma amacı taşır. Bu inceleme yapılırken André Lefevere'in ortaya attığı *yeniden yazım* kavramıyla Lawrence Venuti'nin *yerelleştirme* yaklaşımı bağlamında *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* kitabı ve film uyarlamasındaki tema, motif ve simgelerin sembolik açılımları değerlendirilmiştir. Ayrıca R. Dahl'ın hayatına ve kitabın yazıldığı döneme dair kısa bir inceleme de eklenerek daha bütüncül bir perspektif elde edilmek istenmiştir.

Hem yetişkin hem de çocuk edebiyatında oldukça önemli bir yere sahip olan Roald Dahl (1916-1990) Norveç'ten İngiltere'ye göç etmiş bir ailenin oğludur. Dahl'ın çocukluğu zorlu şartlar altında geçmiştir. Derbyshire'da ünlü bir devlet okulunda eğitim gören Dahl'ın o günlerden aklında kalan tek şey, okulun yakınındaki *Cadbury* isimli çikolata fabrikasının tatmaları için her gün çocuklara yeni çikolatalar göndermesidir. Dahl, Bay Cadbury'nin dikkatini çekmek için yeni çikolatalar tasarlamaya çalışmıştır. Dahl'ın hayatının bu döneminde yaşadıklarını *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* isimli çocuk kitabına aktarmaya vesile kıldığı anlaşılmaktadır (Levent, 2010: 25-26).

Roald Dahl'ın çocuklara yönelik ilk kitabı 1943 yılında Walt Disney için yazdığı *The Gremlins*'dir. *Charlie'nin Çikolata Fabrikası*, *Charlie'nin Büyük Cam Asansörü*, *Dev Şeftali*, *Bay ve Bayan Kıl*, *Matilda*, *Cadılar*, *Büyülü Parmak*, *George'un Harika İlacı*, *Kaplumbağa*, *Zürafa Peli* ve *Ben, Yaman Tilki* ve *Koca Sevimli Dev* yazarın diğer çocuk öyküleridir (Levent, 2010: 28). Bu öykülerin çoğunda bulunan ortak özellik, zalim, acımasız yetişkinlerin arasında büyüyen zeki ve fakir çocukların birtakım zorlu serüvenlerden sonra mutlu sonla biten yaşamlarıdır. Dahl mesleğinin on beş yıllık kadar bir sürecini de yetişkinler için yazmaya adanmıştır. Yetişkinler için yazdığı ilk öykü *Senin Gibi Biri* (1953) ismini taşımaktadır. Dahl'ın yetişkinlere yönelik kaleme aldığı eserlerde, çocuk kitaplarından farklı

olarak, gerilimin, korku unsurlarının ve cinselliğin ön plana çıktığı söylenebilir (Usanmaz, 2013).

Bu romanın oluşumunda rol oynayan birtakım önemli faktörler dikkat çekmektedir. Bu faktörlerden ilki o yıllarda dünya çapında çok popüler olan ve İngiltere'nin en büyük iki çikolata fabrikası olan Cadbury ile Rowntree arasındaki rekabettir. Her iki şirketin işçi alırken son derece dikkatli davranmalarının romanın yazılmasına ilham kaynağı olduğu düşünülmektedir. Romanın içerisinde de benzer olaylar Dahl tarafından kaleme alınmıştır (*Charlie'nin Çikolata Fabrikası Hakkında Bilgiler ve Özeti*, 2015). Diğer bir önemli unsur ise kitabın sınıf farkının yarattığı sıkıntılara ve kapitalizmin pençesinde olan fakir ve zengin aile çocuklarının farklı değer yargılarına ayna işlevi görmesidir. Paranın ve gücün zengin aile çocuklarındaki etkisi ile tersi bir şekilde buna sahip olmayan aile çocuklarının hayalleri ve içsel savaşı birçok sosyal mesajla eser içinde boy göstermektedir. Bu açıdan bakıldığında, eserin temel ilham kaynağı olan Cadbury çikolata fabrikası, altın bilet ve cam asansör gibi sembollerin lüks ve zenginlik temsilcisi öğeler olarak o dönemin artan kapitalist etkilerini eleştirmek adına ön plana çıkarıldığı söylenebilir. İşçi sınıfının hayalini kurarak bir parçası olmayı umduğu tüketici toplum anlayışına dayalı hayatların aslında toplumda ahlaki ve sosyal çöküşe neden olabileceği fikri eserde ele alınmaktadır (*Charlie and the Chocolate Factory: A Capitalist Children's Novel?*, 2014). Yukarıda sıralanan özellikleri nedeniyle söz konusu eserin dönemini yansıttığı sonucuna ulaşılabilir.

Roman ilk kez 1971'de sinemaya uyarlanırken 2005'te de Tim Burton tarafından tekrar ele alınır. Her iki uyarlamada arasındaki ortak özellik aralarındaki otuz beş yıllık farka rağmen kapitalizmin bencilliğini eleştiriyor olmalarıdır. Kapitalizm ile yoğrulmuş genç kuşağın değer kayıplarının iki uyarlamada da özellikle yetişkinlere ders verme amacı taşıdığı görülür. Günümüze daha yakın olan Tim Burton uyarlamasında -kitapta da görüldüğü gibi- tehlikeli boyutlara varan tüketici toplum anlayışı ve ayrıca sömürgeciliğin etkisiyle her şeyin elde edilmek istenmesi fikri eleştirilmektedir. Hem kitap hem de filmde aile bağlarının önemi vurgulanmakta, dönemin sekteye uğrattığı azim ve emek gibi manevi değerlerin yerini hırsla bırakması Burton tarafından eleştirel bir boyutta ele alınmaktadır (*Charlie'nin Çikolata Fabrikası: Kapitalizm Sembolleri*, 2017).

Sıra dışı tarzıyla tanınan Amerikalı yönetmen Tim Burton 1958'de Kaliforniya'da doğmuştur. Yönetmen kimliğiyle bilinmesine rağmen çocukluğundan beri resim yeteneği ve yazarlığıyla da çeşitli başarılarla imza atmıştır. İçine kapanık ve sorunlu bir çocuk olan Burton, diğer çocukların

aksine sosyalleşmek yerine zamanının çoğunu tek başına resim yaparak, karikatür çizerek ve düşük bütçeli korku filmleri izleyerek geçirir. O dönemin ünlü korku filmi oyuncusu Vincent Price, Burton'un çocukluğunda ve sonraki eserleri üzerinde önemli bir etki yaratmıştır. Burton gotik ve fantastik tarzıyla kendine özgü bir yönetmen kimliği yaratmış ve bu başarısında çocukluk yıllarının içine kapanık kişiliği önemli bir rol oynamıştır. Çektiği tüm filmlerde fantastik, masalsı ve gotik bir anlatım tarzını sunmayı başarmakla beraber karakteri de ön plana çıkarmayı önemseydiği görülür. Genelde çocuk karakterler yaratan Burton, çocukluk travmalarını ve hapsolmuşluğu çeşitli sosyal mesajlarla yetişkin seyirciye aktarmıştır. Filmlerinin çoğu animasyon olmasına rağmen asıl seyircisi yetişkinlerdir. 1982'de çektiği *Vincent* adlı kısa animasyon filmi kendi çocukluğundan büyük izler taşır. Gotik öğeler kullanarak bir çocuğun hayal dünyasının sınırlarının ne kadar geniş olabileceğini perdeye yansıtmayı başarmıştır. 1988 yılında ise fantastik-gotik-komedi tarzında çekilen *Beter Böcek* yönetmenin kariyerindeki önemli adımlardan biridir. *Noel Gecesi Kâbusu* (1993), *Batman Daima* (1995), *Büyük Balık* (2003), *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* (2005), *Sweeney Todd: Fleet Sokağı'nın Şeytani Berberi* (2007), *Alice Harikalar Diyarında* (2010) ve *Frankenweenie* (2012) Tim Burton'ın en çok bilinen filmlerinden bazılarıdır (Şanlıtürk, 2021).

Bu çalışmanın konusu olan *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* uyarlaması yönetmenin çocukluğundan ve hayatından izler taşır ve uyarlama olmasına rağmen özünden bir şey kaybetmeden Burton'un kendine has tarzıyla şekillenerek seyirciyle buluşur. Güçlü sosyal mesajlar içeren film genel olarak bakıldığında Roald Dahl'ın kitabına sadık kalmıştır. Yine de Burton'ın tercihiyle senaryoya fazladan sahneler eklenmiştir. Örneğin, kitabın aksine Willy Wonka'nın geçmişi, çocukluğunu açığa çıkaran geriye dönüş sahneleri, babasıyla olan sorunlu ilişkisi ve en sonunda tüm sorunların çözülüp ailenin tekrar bir araya gelişi Burton tarafından senaryoya dâhil edilmiştir. Burton'un ailesiyle arasındaki kopuk ilişki filme ve karaktere yansımış, yarattığı karakterlerdeki masumiyet ve özündeki iyilik bu filmde de kendisini göstermiştir.

Burton'ın sinema dili yoluyla kaynak metinden erek kültüre ulaştırdığı bu eserini, dilsel ve görsel gösterge unsurlarıyla yeniden şekillendirmiş ve kendi yönetmen tercihlerini yansıtacak şekilde eklemeler, çıkarmalar ve yorum farkları ile donatmıştır. Yönetmen Burton'ın bir tür çevirmen görevi gördüğü varsayıldığında film olarak tekrardan ele alınan eserin aslında yeniden yazılmış olduğu sonucuna ulaşılabilir. Yeniden yazma kavramını tanımlayan çeviri bilimci ve kuramcı André Lefevere *Translating, Rewriting,*

and the Manipulation of Literary Fame adlı kitabında, kaynak metinlerin üzerinde değişiklikler yaparak bunların kùltùrlerarası dolaşımını sağlayan çevirilerin bir tùr “yeniden yazım” (rewriting) kapsamına girdiğini ortaya koyar. Bu anlamda çevrilerek yeniden yazılan metin (film olarak) farklı bir kùltürde farklı bir görünüm ve kimlik kazanır. Bu yeni görünüm neticesinde belli başlı baskın unsurlar (eleştirmenler, akademisyenler, yayımcılar, editörler, çevirmenler vb.) yeniden yazım sürecini yönlendirerek ideolojik veya edebi (poetic) çerçevede belli bir etki oluşturmak amacındadırlar. Bu güç odaklarını patronage (hamilik) olarak tanımlanırken “büyük televizyon şirketleri” de tanım içerisine katılmıştır (Lefevere, 1992: 15). Yönetmen Burton da eseri sinema dili yoluyla yeniden yazarak kapitalizmin yıkıcı etkisini göstermeyi amaçlamış ama bu edincini yine küresel ve kapitalist bir güç odağı olan öncü bir film şirketinin kaynaklarıyla gerçekleştirebilmiştir. Bu bağlamda Burton'ın sistem eleştirisinin samimiyeti üzerinde düşünürken belki de sistemin pazarlanabildiği sürece her tùr ihtilafa kucak açabileceği gerçeği hatırdada tutulmalıdır (Berriman, 2011).

Çeviri yoluyla gerçekleşen yeniden yazma sürecinde farklı bir dil ve kùltürün ürünü olan bir eserin erek kitlenin daha alışık olduğu bir içeriğe kavuşturulması ise Amerikalı çeviri bilimci Lawrence Venuti tarafından “yerelleştirme” (domestication) kavramıyla ifade edilmiştir. Yerelleřtirilen kaynak metin erek kùltüre ait kùltürel unsurlarla donatılır (Munday, 2001: 146). Bunun sağlanması için kaynak eserde olmayan ama Amerikan toplumunu yansıtan göstergeler Burton tarafından filmde kullanılmıştır. Günümüz dünyasında kitap kùltürünün daha az, sinema kùltürünün ise daha fazla yaşanmasından dolayı sinema yoluyla yerelleştirilerek anlatılan içerik daha etkili olmaktadır (Üstünsöz, 2010: 93) ve Burton'ın tercihi de bu yönde olmuştur. Yeniden yazımın doğası gereği ideolojik etki kapsamında kapitalizmin yıkıcı gerçeğliği görsel gösterge seğıimleriyle ön plana çıkarılmıştır. Edebi (poetic) etki bağlamında da ana akım edebiyata ait bir eser yazmış olan Road Dahl'ın bu metni tekrardan üretilerek (yeniden yazılarak) günümüz okuyucu ve seyirci kitlesine hâkim olan ideolojik ve edebi anlayış (Kapitalist ve Psikanalitik perspektif) üzerinden tekrar hatırlatılmış ve böylece literatürdeki yeri bir kez daha sağlamlaştırılmıştır. Kapitalist kùltürde aile kurumunun yara almış görüntüsü de erek esere eklenen sahnelerle yeniden yazılarak çalışmaya güncel bir boyut katılmıştır (Lefevere, 1992: 19).

Erek alıcı kitlesi olan Amerikan toplumu her ne kadar kaynak kùltür olan İngiliz toplumu ile aynı dili konuşsa da yine de farklı kùltürel unsurlar barındırmaktadır. *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* alanında öncü ve etkili bir

yapım şirketinin imkânlarıyla erek kültürün daha alışık olduğu bir kültürel çerçeve ile şekillendirilmiş ve günümüz kapitalist sistemin etkileri kaynak metnin gölgesinde ama farklı açıklamalarla görselliğe dönüştürülmüştür. *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* filmi kaynak eserin tam bir aktarımı değildir. Tim Burton'ın yönetmen tercihleri doğrultusunda erek eser ile ilgili hangi dilsel ve görsel gösterge değişiklikleri yapıldığı mercek altına alınmadan önce kaynak eser ve filmi biraz daha ayrıntılı ele almakta fayda vardır.

1. Kitabın Künyesi ve Özeti

Roald Dahl'ın 1964 yılında yayımlanan söz konusu kitabının bu çalışmaya konu olan baskısı usta çevirmen Celal Üster'in katkısıyla Türkçeye kazandırılmış ve çok sayıda basıma girerek popülerliğini korumaya devam etmiştir. Karakterlerin sırasıyla Charlie Bucket, Willy Wonka, Charlie'nin anne ve babası, iki ninesi ve dedesi, Augustus Gloop ve Anne- Babası, Veruca Salt ve Anne-Babası, Violet Beauregarde ve Anne-Babası, Mike Teavee ve Anne-Babası olduğu kitapta ilişkilerin temelinde bir aile bağlamı olduğu görülür. Fakir bir aileden gelen Charlie, yatalak olan nineleri ve dedeleri, baba ve annesi ile birlikte küçük ve harap bir evde yaşamaktadır. Charlie'nin evlerinin biraz ilerisinde dünyaca ünlü bir çikolata fabrikası vardır. Fabrikanın sahibi Willy Wonka bir varis aramaktadır. Willy Wonka ürettiği çikolataların beş tanesinin ambalajının altına beş adet altın bilet saklatır. Altın biletleri bulan beş çocuğun her biri ailesiyle beraber fabrikaya girme hakkına sahip olurken içlerinden biri de Willy Wonka'nın varisi olacaktır.

Çikolatalarında altın bileti bulan dört çocuk Veruca, Violet, Augustus ve Mike'tır. Charlie ise yerde bulduğu parayla aldığı çikolatadan altın bileti bularak fabrikayı gezmeye hak kazanır. Charlie'yi diğer çocuklardan farklı kılan özellik onlardan daha akıllı ve tok gözlü olmasıdır. Diğer çocuklar açgözlü, şımarık, haylaz ve şiddete meyilli davranışları nedeniyle fabrikayı gezerken teker teker cezalandırılarak aileleriyle beraber fabrikada bulunma haklarını kaybederler. Geriye sadece Charlie kaldığında ise Bay Wonka, fabrikanın varisi olan kazananı olarak hayatının geri kalanını ailesiyle beraber bu fabrikada geçirebilme hakkını Charlie'ye verecektir.

2. Filmin Künyesi

Yönetmen: Tim Burton.

Hikâye: Roald Dahl.

Yapımcılar: Richard D. Zanuck, Bruce Berman, Graham Burke, Patrick Mc Cormick, Michael Siegel.

Senarist: John August.

Oyuncular: Johnny Depp (Rolü: Willy Wonka), Freddie Highmore (Rolü: Charlie Bucket), AnnaSophia Robb (Rolü: Violet Beauregarde), Julia Winter (Rolü: Veruca Salt), David Kelly (Rolü: Augustus Gloop), Jordan Fry (Rolü: Mike Teavee), Helena Bonham Carter (Rolü: Bn. Bucket), Noah Taylor (Rolü: Bay Bucket).

Diğer Oyuncular:

James Fox (Bay Salt), Missi Pyle (Bn. Beauregarde), Christopher Lee (Dr. Wonka), Deep Roy (Oompas-Loompas), Franziska Troegner (Bn. Gloop), Adam Godley (Bay Teavee).

Yapım Yılı: 2005.

Yapım Şirketi: Warner Bros. Plan B Entertainment, Village Roadshow Pictures.

Film Süresi: 1 saat 55 dk.

Dil: İngilizce

3. Kitap ve Filmin Yeniden Yazım ve Yerelleştirme Bağlamında Analizi

3.1 İdeolojinin Yansıtılması

Charlie'nin Çikolata Fabrikası filmi, alanında öncü ve etkili bir yapım şirketi olan Warner Bros tarafından yazılı eseri yeniden yazma sonucunda erek kültürün daha alışık olduğu bir kültürel içerik ile şekillendirilmiştir. Bu yolla kapitalist sistemin etkileri yeniden gündeme getirilerek izleyiciye sunma ve farkındalık oluşturma edimi ortaya konmuştur. Bu ideolojik yaklaşım içerisindeki yönetmen, filmde kullandığı dilsel ve görsel unsurlarını erek kültür çerçevesinde şekillendirmeyi uygun görmüştür.

Kitabın giriş ve filmin jenerik kısmında kapitalist sistemin farklı nitelikleri seyirciye sunulmuştur. Kitabın giriş kısmında, Charlie ve ailesinin tüm fertlerinin tanıtımına çizimler de eşlik eder. Kitabın görselleri Charlie ve ailesinin fakirlik ve imkânsızlıklardan örülü yaşamlarını çarpıcı bir şekilde göz önüne sermektedir. Buna göre ailenin büyük binaların ve fabrikaların yer aldığı şehrin merkezinde küçük ve yıkık bir kulübede yaşaması, kapitalist sistemin acımasız niteliklerinden birisi olan zengin ve fakir arasındaki uçurumun yansıtılmasında etkili bir görsellik sağlar. Buna karşın bu olumsuz hava filmde farklı aktarılmıştır. Filmin jenerik kısmında Willy Wonka'nın fabrikasının içerisinde çikolata üretiminde kullanılan üst düzey teknoloji ürünü makinelerin seri üretim yapan görüntüsü seyircinin filme

dair ilk izlenimlerini oluşturur. Öyle anlaşılmaktadır ki bu sahne seçimi ile sanayi devriminin baş döndürücü hızı ve kapitalizmin kanını oluşturan fabrikalaşma olgusu ortaya çıkarılmak istenmiştir.

Filmde kapitalizmin yansıttığı karanlık unsurlar ele alındığında yönetmenin tarzının ön plana çıktığı görülür. Willy Wonka'nın fabrika sahnesinin en başta verilmesiyle kapitalizm ilkeleri doğrultusunda makineleşme, fabrikalaşma ve bunların sonucunda seri üretime geçiş süreci daha etkili yansıtılabilmıştır. Burton'ın jenerikte kullandığı müziğin hareketli olması da bu çılgın ve baş döndürücü seri üretimi vurgular nitelikteki kapitalizm vurgusu ile örtüşmektedir. Müziğin bestecisi Danny Elfman ile yapılan bir mülakatta Tim Burton'ın kendisini film müzikleri konusunda her zaman özgür bıraktığını ifade etmesi (Soundtrack Suites, 2015) müziğin ritminin hareketli oluşu arkasındaki nedenlerden biri olarak göze çarpar. Aynı zamanda bu tercih ile de seyircinin sürprizlerle dolu eğlenceli bir filmi izlemek üzere olduğu mesajı da başarılı bir şekilde verilmiş olur.

Kapitalizmin etkilerinin en çarpıcı mesajları hem kitaptaki hem de filmdeki çocuk karakterlerle okuyucu ve seyirciye aktarılabilmıştır. Augustus Gloop bileti bulan ilk çocuktur, "Resimde görülen dokuz yaşındaki oğlan tam bir yağ tulumuydu, hani şu şişko patates dediklerinden. (...) her yanından bingil bingil etler fişkırıyordu" (Dahl, 2015: 37). Augustus'un altın bileti bulmasında rol oynayan sebep çikolataya olan aşırı düşkünlüğü nedeniyle her gün sayısız çikolata yemesidir. Bu da açıkça tüketim çılgınlığının göstergesidir. Altın Bileti kazanan bir diğer çocuk ise Veruca Salt'tır, "Sevgili Veruca'cığim karalar bağlamıştı, ağzını bıçak açmıyordu, her geçen gün mum gibi eriyor, biraz daha sararıp soluyordu. (...) 'Altın Biletimi isterim!' diye çığlıklar atıyor, saatlerce yerlerde tepinip haykırıyordu" (Dahl, 2015: 41-42). Zengin bir aileye sahip olan Veruca zaten istediği her şeye sahiptir ve bunun şımarıklığını da sonuna kadar hissettirir. Üçüncü talihli ise Violet Beauregarde'dir;

"Çevresini saranlara yeri göğü inleterek, telaşlı telaşlı bir şeyler anlatıyor ama ağzındaki çikleti cak cak çiğnediği için söyledikleri güçlkle anlaşılıyordu. (...) Şu ağzımdaki çikleti tam üç aydır aralıksız çiğniyorum. Bunun bir rekor olduğundan emin olabilirsiniz" (Dahl, 2015: 50-51).

Violet aşırı hırslı, kaba ve rekabetçi kişiliğiyle öne plana çıkmaktadır. Onun için ödülün ne olduğunun bir önemi yoktur, yeter ki kazanan o olsun. Böylece kapitalizmin rekabet ilkesi öne plana çıkmaktadır. Güçlü ve hırslı olan kazansın. Bileti bulan dördüncü çocuk ise Mike Teavee'dir, "Çok büyük

bir televizyonun karşısında oturan dokuz yaşındaki çocuğun gözleri ekrana kilitlenmişti; (...) Oğlanın belindeki kemerlerde irili ufaklı bir sürü oyuncak tabanca vardı; ikide bir yerinden fırlıyor, silahlarından birini çekip altı el ateş ediyordu" (Dahl, 2015: 53). Zeki bir çocuk olan Mike karışık hesaplamalar yaparak altın bileti bulmuş olsa da daha önce bahsedilen karakterlere benzer şekilde şımarık ve şiddete meyilli bir çocuktur.

Aşağıdaki ilk dört tabloda kaynak eserin filme uyarlanmasıyla ortaya çıkan yeniden yazımın ideolojik etkiyi nasıl sağladığına dair örnekler çocuk karakterler üzerinden verilmiştir.

Tablo 1

Bağlam: Çocuk karakterlerden Augustus ve Charlie arasındaki ilişki.	
Kaynak Metin *: s. 87-88	Film †: 0:40:15 -0:40:19 dk.
Kitapta, çocuklar aileleriyle fabrikaya girdikten sonra uzun koridor boyunca Bay Wonka'nın arkasından ilerlerken Augustus ve Charlie arasında hiçbir diyalog geçmez.	Filmde ise bu iki karakter arasında bir diyalog geçer. Çocuklar ve aileleri koridorda yürürken Augustus ve Charlie yan yana denk gelir. Augustus yine iştahla Wonka çikolatalarından yemektedir. Charlie'ye şu soruyu sorar: Augustus: "Biraz çikolata ister misin?" Charlie: "Evet." Augustus: "O halde yanında getirmeliydin" diyerek alay eder ve paylaşmaktan kaçınır.
Açıklama: Yönetmenin metinsel içeriği görselliğe yansıtma tercihleri ve bir filmin süre sınırı dikkate alındığında kapitalizmin etkilerinin çocukların davranışlarına yansıtılması kaynak metne kıyasla farklılıklar gösterebilmektedir. Yazar Dahl çocukların fiziksel özelliklerini tasvire daha çok yer vermişken yönetmen Burton ise çocuk oyuncuların kullandığı söz, sergiledikleri tavır ve diğer karakterlerle aralarında geçen diyaloglar üzerinden kapitalizmin sebep olduğu davranış	

* Tüm tablolardaki metin içeriği için bkz. Dahl, 2015.

† Filmin alt yazı metin örnekleri Netflix platformundaki yayından alınmıştır (bkz. Burton, 2005).

bozukluklarını sinematik bir dille anlatmıştır. Burada görülen temel davranış sorunu iletişim kopukluğu ve paylaşma duygusunun olmamasıdır.

İdeolojik etki bağlamında ele alınan kapitalizmin bir diğer yansıması paranın gücünün yarattığı tatminsizliktir.

Tablo 2

Bağlam: Veruca'nın Altın Bileti aldığındaki tepkisi.	
Kaynak Metin: s. 42	Film: 0:19:27 - 0:19:35 / 0:33:51 - 0:33:52 dk.
Veruca şımarık ve talepleri bitmeyen bir kızdır. Kitapta Veruca babasının Altın Bileti bulması için baskı yapar. Babası bileti bulmak için binlerce Wonka çikolatası satın alır ve fabrikadaki çalışanlarına açtırır. Bileti bulduktan sonra kızına verir;	Filmde Veruca'nın şımarıklığı daha çarpıcı şekilde işlenmiştir. Babası kitapta anlatıldığı gibi bileti bulur ve kızına verir. Ancak Veruca teşekkür etmez, sadece gülümser ve şöyle der:
"(...) bileti kaptığım gibi soluğu evde aldım. Veruca'cığim bileti görünce zil takıp oynayacaktı nerdeyse. Sevinçten uçuyor şimdi. Ailece neşemiz yerine geldi, evimiz düğün evine döndü."	Veruca: "Bir başka midilli daha istiyorum." Fabrikanın önünde içeri girmeyi beklerken, Veruca bir an önce içeri girmek için babasına saatin çabuk geçmesini sağlamasını ister:
Açıklama: Augustus ve Veruca karakterleri üzerinden kapitalizmin yarattığı tüketim çılgınlığı, değer yargılarının kaybedilmesi, ağırlıklılık, paranın gücüyle her şeye sahip olma arzusu ve tavırlarındaki şımarıklık okuyucu ve seyirciye sunulmuştur. Kitaptaki Veruca verilen biletle tatmin ve mutlu olurken filmdeki Veruca'da mutluluk ifadesi sahte bir gülümseme ile hissettirilir. Kitaba kıyasla filmde Veruca'nın şımarıklığı ve tatminsizliği daha sert ve çarpıcı bir şekilde işlenmiştir.	Veruca: "Zamanı daha hızlı akıt".

Kapitalizmin yıkıcı yansımalarından bir diğeri de rekabet ilkesi ve bunun kişide yarattığı aşırı hırs ve kendini beğenmişliktir. Yazar Dahl, Violet karakteriyle ebeveynlerin çocukların davranış bozukluğunda etkin rol oynadıkları mesajını eserinde vurgulamıştır. Yönetmen Burton ise Violet karakteri üzerinden sadece bir sahnede değişiklik yaparak diğer kısımlarda yazılı esere sadık kalmıştır. Bu değişiklik aşağıda ele alınmıştır:

Tablo 3

Bağlam: Violet'ın annesi ile olan ilişkisi.	
Kaynak Metin: s. 51	Film: 0:22:45 - 0:23:14 dk.
<p>Violet bileti kazanıp da gazeteciler röportaj yapmaya geldiğinde annesine karşı sergilediği saygısız davranışları ile dikkat çeker;</p> <p>"Annem akşama kadar çiklet şaklatmanın kibar bir hanıma hiç yakışmadığını, benim gibi bir kızın çenesinin durmadan oynamasının göze hiç de hoş görünmediğini söylüyor ama ben aynı fikirde değilim. Hem annemin beni eleştirecek hali mi var, bütün gün bana avaz avaz bağırırken onun çenesinin nasıl oynadığını bir görseniz!"</p>	<p>Filmdeki Violet bileti bulduğunda bir grup gazeteci röportaj yapmak için gelir. Violet ve annesi aynı kıyafeti giymektedir, ayrıca aynı saç stiline ve aynı ukala tavırlara sahip kişilerdir. Violet annesine karşı kitaptaki gibi bir tavır sergilemez. Annesi de kitaptaki gibi eleştirel değil aksine destekleyicidir ve bu da anne kız arasındaki uyumu gösterir;</p> <p>Bn. Beauregarde: "Bunlar benim Violet'imın kazandığı 263 kupa ve madalyadan birkaçı."</p> <p>Bn. Beauregarde: "O gözü kara bir genç kız. Kime çekmiş doğrusu bilmiyorum."</p> <p>Bn. Beauregarde: "Ben de çok sayıda kupa kazandım. Genelde baton çevirmekten."</p>
Açıklama: Violet karakterinde görölen davranış bozukluğu, aşırı hırs, kabalık ve kendini beğenmişliktir. Ödölün ne olduğu bile umurunda değildir onun. Mesele kazanmaktır. Violet karakterinin kitap ve filmde bileti kazandığında sergilediği tavır ve anne-kız ilişkisindeki farklılık ile Dahl, ebeveynlerin çocuklarının yanlış davranışlarına eleştirel yaklaşabildiğini göstermek ister. Ancak bu yaklaşım kitabın sadece bir kısmında gözlemlenir. Filmdeki anne, tam aksine, hiçbir şekilde eleştiride bulunmaz ve kızının her davranışını onaylar ve cesaretlendirir. Kız ile annenin tıpatıp aynı fizikse görünüme sahip olmaları bunu destekler niteliktedir. Bu farkın dışında Violet'in annesiyle olan ilişkisi her iki eserde aynıdır. Dahl çocukların davranış bozukluklarında ebeveynlerin büyük rol oynadığını ima ederek onları eleştirmektedir. Burton da bu anlamda esere sadık kalmış ama başka bir söylem üzerinden bunu yansıtmayı seçmiştir.	

Diğer çocuk karakter Mike ise kapitalizmin bir başka göstergesi olan televizyonun icadının çocuklar üzerinde yarattığı bozuklukları sembolize eder. Kaynak eserde şiddet dolu filmler izlemeye, filmde ise şiddet içeren video oyunlarına bağımlıdır. Bunun nedenleri ve sonuçları şu şekildedir:

Tablo 4

Bağlam: Karakter Mike'ın şiddete eğilimli kişiliği.	
Kaynak Metin: s. 53	Film: 0:23:58 - 0:24:13 dk.
<p>Mike televizyonda şiddet, silahlar ve savaş dolu filmler izlemeye düşkündür. Gazeteciler röportaj için geldiklerinde bu işi hiç ciddiye almaz hatta bu kalabalıktan aşırı rahatsız olur; çünkü izlediği filme odaklanamamaktadır:</p> <p>"Salaklar, görmüyor musunuz, televizyon seyrediyorum işte!" (...) bir gangster çetesinin başka bir gangster çetesini makineli tüfeklerle taradığı bir filmi seyrediyordu."</p>	<p>Mike şiddet içeren bilgisayar oyunlarına bağımlıdır. Gazetecilere bileti çok kolay bir yol deneyerek bulduğunu anlatışı oldukça bilimsel ve stratejiktir:</p> <p>Mike: "Tek yapılması gereken üretim tarihlerini alıp hava durumu ve Borsa endeksinin türeviyle dengelemek. Bunu bir aptal bile yapar."</p> <p>Babası ise,</p> <p>Bay Teavee: "Çoğu zaman onun neden söz ettiğini bilmiyorum. Zamane çocukları işte, bunca teknolojiden dolayı" der.</p>
Açıklama: Televizyonun ortaya çıkışında kapitalizm ve sanayi devriminin, dolayısıyla teknolojik gelişmenin önemli rol oynadığı açıktır. Kitaptaki Mike'ın televizyona olan bağımlılığı üzerinden 1960'lardaki çocukların sosyal çevreden uzaklaşıp bir aptal kutusunun önünde geçirdikleri zaman sonucunda karakterlerinin bozulmasına değinilir. Film ise - 2005 yapımı oluşu nedeniyle - zaman farkından dolayı yeni teknolojik icatların ortaya çıkışına (filmdeki video oyunları gibi) değinir. Bu yenilikler de çocukları esir alarak davranış bozukluğuna sebep olmaları yönüyle eleştirilir. Bu video oyunlarının karmaşık hesaplamalar yapabilme, manası anlaşılmayan cümlelerle konuşma, strateji geliştirme, planlama, mantık yürütme ve sıra dışı düşünme gibi becerilerin gelişimine etki etmiş olabileceği hissettirilse de filmde bu halin sağlıklı olmadığı ima edilmektedir.	

Kapitalizm, feodalizmden sonra sanayi devrimi ile ortaya çıkan bir toplumsal-ekonomik yapı ve üretim biçimidir. Sanayi devrimi ile yeni fabrikalar kurulmuştur. Ancak kapitalizmin ilkesi olan rekabet nedeniyle bazıları iflas etmiş ve işsizlik sorununu doğurmuştur. Yıllar içinde teknolojinin ilerlemesi fabrikalarda insan gücüne olan ihtiyacı azaltmış ve makinelerin üretimde daha fazla kullanılması işsizlik sorununu ortaya çıkarmıştır. Kapitalizm ve özel teşebbüs arasındaki bu yakın ve doğrudan ilişki (Alptekin, 2015: 232) ise kitap ve filmde farklı anlatımlarla işlenmiştir:

Tablo 5

Bağlam: Charlie'nin babası Bay Bucket'ın çikolata fabrikasındaki işini kaybetmesi.	
Kaynak Metin: s. 60	Film: 0:25:19 - 0:25:38 dk.
Bay Bucket diş macunu fabrikasında çalışmaktadır. Çalıştığı fabrika iflas edip kapandığı için işini kaybeder: "Bay Bucket'ın çalıştığı diş macunu fabrikası birdenbire iflas edip kapanmıştı."	Filmde ise Bay Bucket'ın çalıştığı fabrikada onun yaptığı işleri artık yüksek teknoloji ürünü yeni makineler yapmaya başladığından, işçilerin bazıları işten çıkarılır: Dış ses: "Çikolata satışlarındaki artış diş çürüklerini artırmış ve diş macunu satışları da yükselmişti. Fazladan gelen parayla fabrika modernleşme kararı aldı ve Bay Bucket'ın çalışmasına gerek kalmadı."
Açıklama: Kitapta kapitalizmin ilkelerinden birisi olan rekabet ilkesi nedeniyle fabrika çöküşe geçerek batır. Filmde ise sanayinin makineli üretime geçişi nedeniyle insan gücüne eskisi kadar ihtiyaç duyulmaması işlenmektedir. Filmin jeneriğinde Willy Wonka'nın fabrikasına ait buna benzer görüntülerin olması bu yaklaşımı desteklemektedir.	

3.2 Yerelleştirmenin Yansıtılması

Lawrence Venuti'nin tanımladığı şekliyle "yerelleştirme" (domestication) kavramı ile kast edilen şey kaynak metnin erek kültüre ulaştırılmak istendiğinde kimi zaman o kültüre ait daha yerel / tanınır semboller, anlatımlar veya kültürel öğelerle donatılmasıdır. Bu bağlamda *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* filminde tespit edilen kimi örneklerde bu yaklaşımın yönetmen tarafından benimsendiği görülmüştür. Aşağıda bu yaklaşıma ait örnekler tablolar içerisinde verilmiştir:

Tablo 6

Bağlam: Augustus'un doymak bilmez açgözlü kişiliği.	
Kaynak Metin: ---	Film: 0:16:58 - 0:17:27 dk.
Roald Dahl kitabında Augustus'un milliyetine dair ipucu vermemektedir.	Filmde Augustus karakteri Alman milletine ait fiziki özelliklerle gösterilir; sarışın, mavi gözlü ve şişmandır. Ayrıca gazetecilere açıklama yaparken bir Alman kasap dükkânını çağrıştıran bir mekândadır. Augustus: "Wonka çikolatasını yiyordum ve tadı çikolataya benzemeyen bir tadı vardı. Hindistan cevizi ya da ceviz veya fıstık ya da nugat da değildi. Çıtır piring, karamel veya tanecik değildi. Ben de baktım ve Altın Bilet'i buldum!" Gazeteci: "Bunu nasıl kutladın?" (Alman aksanı ile) Augustus: "Daha çok çikolatayla!"
Açıklama: Yönetmenin çocuk karakterlerin milliyetlerini izleyiciye sunması filmin izlendiği erek kültürdeki çok uluslu toplum yapısının doğal bir sonucu olarak düşünülebilir. Yönetmenin yerelleştirme tercihi sonucu Alman ulusuna dair stereotipik unsurları Augustus karakteri üzerinden izleyicinin beğenisine sunmuştur. Bu yolla kapitalist düzendeki çocuk imajı daha etkileyici ve gerçekçi bir imaja kavuşturulmuş olur.	

Tablo 7

Bağlam: Veruca Salt'ın İngiliz aile yapısından gelen bir birey olarak hırslı ve rekabetçi tavrı.	
Kaynak Metin: -	Film: 0:18:10 - 0:18:20 dk.
Kitapta Veruca'nın milliyetine dair ipucu verilmemektedir.	Filmde Veruca üzerinden milliyet unsurunun tavır, kıyafet seçimi ve fiziksel özellikler üzerinden gösterildiği saptanmıştır. İngiliz Veruca Salt İngiliz kırsalındaki bir malikânede, ailecek klasik ve şık kıyafetler giymiş olarak ve de tam bir İngiliz aksanı kullanarak gazetecilere açıklama yapmaktadır. Veruca: "Baba, Altın Bilet'im... ve bir midilli daha istiyorum." Bay Salt: "Küçük Veruca'm, Altın Bilet'lerden birini kesin istediğini söylediği anda elime geçirebildiğim tüm Wonka çikolatalarını satın almaya başladım. Binlercesini. Yüz binlercesini" diyerek sınırsız maddi olanaklara rağmen Altın Bilete sahip olma isteğine ve kapitalizmin çocuklarda yarattığı rekabet tutkusuna ışık tutmaktadır.
Açıklama: Veruca'nın sahip oldukları ile yetinmeyerek hep daha fazlasını talep etmesi bir yandan İngiliz sömürgeci mantığını sembolize ederken diğer yandan da ailesinin onun bu tutumunu görmezden gelen tavrı ile İngiliz aile yapısının politik tutumunu eleştirme amacı güttüğü söylenebilir.	

Yerelleştirme konusuna bir başka örnek de Amerikan toplumunun İngiliz kendini beğenmişliğine karşı toplumca sahip oldukları olumsuz duygunun sinema diline aktarılmasıdır.

Tablo 8

Bağlam: Fabrikaya ilk girişteki koridor sahnesi.	
Kaynak Metin: s. 23	Film: 40.07 – 40.12 dk.
Bu sahnede Bay Wonka önde, çocuklar ve ebeveynleri arkada fabrikaya girerler. Konuklar kendi aralarında konuşmaz ve sadece hayran bir şekilde Bay Wonka'yı takip ederler; “(…) konuklar da ardına düştüler.”	Koridor boyunca yürürken takım elbise içindeki İngiliz Bay Salt ile günlük kıyafeti ve kot pantolonuyla Amerikalı Bay Teavee arasında şu diyalog geçer; Bay Teavee: “Bana mı öyle geliyor yoksa bu adamın birkaç tahtası eksik mi?” Bay Salt: “Üzgünüm. Bu tür deyimleri bilmiyorum.” Filmin senaryo metninde “I don't speak American” denilmektedir (Amerikanca konuşmuyorum.)
Açıklama: Kitaptaki fabrikaya ilk giriş sahnesinde daha çok Bay Wonka herkesle konuşup ev sahipliği yaparken filmde ise misafir karakterlerin kendi arasında geçen kısa diyaloglar verilmiştir. Bu örnekte iki erkek ebeveyn arasında geçen bu kısa konuşmada yönetmenin dilsel gösterge bağlamında yerelleştirme açılımı yaparak Amerikan ve İngiliz konuşma tarzının farklarını ve İngiliz Bay Salt'ın dil konusunda İngiliz kendini beğenmişliğini sergileme isteği görülmektedir. Amerikalı Bay Teavee kendi anlayışı çerçevesinde Bay Wonka'nın garip davranışlarını yorumlarken İngiliz Bay Salt'ın İngilizce konuşulduğu halde anlamıyorum demesi dilin görünürlüğünü açığa çıkararak İngiliz diline ve tutumuna olan eleştirel Amerikan bakış açısını yansıtmıştır.	

3.3 Edebi Etkinin Yansıtılması

Edebiyat eserlerinin yeniden yazımıyla zamanın hâkim olan edebi ve ideolojik anlayışına göre eser yeniden şekillendirilmiş sayılır (Lefevere, 1992: 8). Bu bağlamda Roald Dahl ve eseri de çocuk edebiyatı çerçevesinde kabul görmüş bir metindir ve iki kez beyaz perdeye aktarılmıştır. Bir Hollywood film şirketinin bu ikinci aktarımda ön ayak olmuş olması akla hem kapitalist (ideolojik) manada kazandıran bir ticareti yineleme isteğini hem de kültür dünyasını kendi estetik ve fikri yapılarına göre şekillendirmek isteyen yönetmen veya yapımcı gibi hamilerin (patrons) eseri yeniden yazmakla küresel toplumun önüne tekrardan çıkarma çabasını göstermektedir. Bu sağlanırken gerekli görülen bazı değişiklikler de yeniden yazılan metne eklenmiş olmaktadır. T. Burton genel manada kaynak esere

sadık kalmış bir yönetmen olarak Willy Wonka karakterinin sıra dışı kişiliğini oluşturan etmenlere bir pencere açmak adına Dr. Wonka'yı baba figürü olarak filme eklemiştir (Davis, 2009: 48). Günümüzün psikoloji anlayışı ve psikanalitik yaklaşımı edebiyat eserlerinin derinlikli okumasında tercih edilen bir yöntemdir. Bu yaklaşım Burton'ın yeniden yazım sürecinde de tercih edilerek kişilik oluşumunda geçmiş nesne ilişkilerinin ve ailenin rolünün yadsınamaz etkileri gösterilmek istenmiştir. Bu amaç bir edebiyat eserinin metni üzerinden sağlanmak istendiğinden yeniden yazım edimiyle de edebi etki gerçekleştirilmiş olmaktadır.

Tablo 9

Bağlam: Tim Burton'ın filmde aile kavramı üzerinde yaptığı değişiklikler: Charlie ve ailesi	
Kaynak Metin: s. 204	Film: 1:48:09 – 1:48:17 dk.
Hikâyenin sonunda Charlie fabrikanın varisi olmaya hak kazanır, büyükbabası ve Willy Wonka ile birlikte cam asansör içinde eve gitmek ve ailenin geri kalanını fabrikaya getirmek üzere gökyüzüne uçar. Aile bundan sonra bolluk içerisinde fabrikada yaşamaya devam edecektir;	Charlie'nin kazanması üzerine Willy Wonka bir şartla veraseti ona vereceğini açıklar; Charlie ailesini bırakmak zorundadır. Charlie bunu kabul etmez ve evine döner. Ancak kendi babasıyla arasını düzelttikten sonra ailenin önemini anlayan W. Wonka, Charlie ve ailesini evleriyle birlikte fabrikanın içine yerleştirir.
Charlie: "Anneciğim! diye bağırdı. 'Anneciğim! Neler oldu bir bilsen! Hepimiz Bay Wonka'nın fabrikasına gidiyoruz, orada oturacağız, fabrikayı yönetmesine yardım edeceğiz, bütün fabrikayı bana verdi"	Dış ses: "Sonuçta Charlie Bucket bir çikolata fabrikası kazandı. Ama Willy Wonka çok daha büyük bir şey kazandı. Bir aile. Ve kesin olan bir şey vardı, hayat hiç bu kadar tatlı olmamıştı."
Açıklama: Kaynak metinde Charlie ve ailesinin birlikteliği ile ilgili herhangi bir olumsuzluk verilmez ve Charlie şartsız olarak fabrikanın varisi olur. Filmde ise Willy Wonka'nın bilinçaltında babasının oluşturduğu travmatik anılar nedeniyle Charlie'nin ailesiz olması şartı koşulur. Babası Dr. Wonka ile ara düzeltildikten sonra filmde de mutlu sona erişilir. Böylece bilinçaltında bastırılan anıların neden olduğu sorunlar çözüme kavuşturularak modern psikoloji anlayışı ile kaynak esere güncel bir yorum getirilmiş olur.	

Tablo 10

Bağlam: Tim Burton'un filmde aile kavramı üzerinde yaptığı değişiklikler: Willy Wonka'nın babası	
Kaynak Metin: -	Film: 1:10:51 - 1:11:52
Kitapta Willy Wonka'nın babasına değinilmemektedir.	Filmde Willy Wonka'nın babası Wilbur Wonka'ya geriye dönüş sahneleriyle sık sık yer verilir. Çocuğunun diş sağlığına bir hayli önem veren baskıcı bir baba figürü olarak yansıtılan Wilbur Wonka bir diş hekimidir. Willy'nin şeker yemesine asla izin vermese de Willy şeker ve çikolataya fazlasıyla düşkündür. En sonunda babasının baskılarına dayanamayıp evden kaçar ve çikolata fabrikasını kurar.
Açıklama: Geçmişinde ailesiyle problemleri bir ilişki yaşayan ve bunu verdiği röportajlarda da dile getiren Tim Burton bu hassasiyetini filme eklediği aile vurgusuyla dışa vurur. Yukarıdaki örnekte ilk başta baba figürü ile ilgili sorun seyirciye sunulur ve Willy Wonka'nın garip karakterinin altında yatanın kuralcı, baskıcı ve mükemmeliyetçi baba tavrı olduğu aktarılmak istenir. Film Willy'nin çocukluğuna inerek bir anlamda psikanalitik bir içebakış sağlayarak bilinçdışı baskılayan yaşamışlıklar çözüme kavuşturulmuştur.	

SONUÇ

Kapitalizm ideolojisini konu alan sayısız kitap yazılmış ve birçok film beyaz perdeye aktarılmıştır. Yazılan kitaplarda ve çekilen filmlerde kapitalizm genel olarak eleştirilmiş ve bu ideolojinin insanlar ve hayatları üzerindeki olumsuz etkisi okuyuculara ve seyircilere etkili bir şekilde aktarılmaya çalışılmış ve farkındalık yaratılmak istenmiştir. Bu çalışma kapsamında incelenen Roald Dahl'ın *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* ile Tim Burton'ın yönetmenliğinde beyaz perdeye aktarılan aynı isimli eser de bu sayısız yapıtlardan biridir. Ancak bu iki eserdeki kapitalizm ideolojisi ve yıkıcı unsurları çocuk karakterler üzerinden aktarılmaya çalışılmıştır. Kapitalizmin karanlık unsurlarının çocuk karakterlerin davranışlarını gerek ebeveynleriyle gerekse sosyal çevreleriyle olan ilişkilerini nasıl olumsuz etkilediği anlatılmakta ve gösterilmektedir.

Bu çalışmada ele alınan kitap ve film yeniden yazma kavramını tanımlayan çeviri bilimci ve kuramcı André Lefevere'in "yeniden yazım" (rewriting) yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Yönetmen Tim Burton,

Roald Dahl'ın kitabını sinema diliyle yeniden yazarak kapitalizmin olumsuz etkilerini güçlü bir film şirketinin sağlayabileceği imkânları kullanarak sinema diline aktarmayı amaçlamıştır. Yeniden yazım çabasının bir sonucu olarak da farklı bir dil ve kültürün ürünü olan bir eseri kendisinin de mensubu olduğu erek kitlenin kültürüne uygun bir şekilde çevirerek çeviri bilimci Lawrence Venuti'nin ortaya attığı "yerelleştirme" (domestication) unsurlarını uyarlamaya eklemiştir. Bu bağlamda T. Burton, Amerikan toplumunu yansıttığını düşündüğü göstergeleri filmde kullanmıştır. Bunun yanı sıra kapitalist bir sistem içerisinde yaşayan Amerikan toplumunun bundan olumsuz etkilenen aile yapısı da erek esere eklenen sahnelerle seyirciye sunulmuştur.

Çalışmanın ilk kısmında ideolojik etkilerin yansıtılması ele alınmıştır. Yazar ve yönetmen eserlerinde kapitalizmin olumsuz etkilerini çocuk karakterler ve diğer unsurlar üzerindeki yansımaları üzerinden işlemişlerdir. Büyük oranda kaynak esere sadık kalan Tim Burton çocuk karakterlerin (Augustus, Veruca, Violet ve Mike) davranış bozukluklarında, ebeveyn faktörünü, iletişim kopukluğunu, paranın gücüyle gelen tatminsizlik duygusunu ve aşırı tüketim gerçeğini işlemiştir. Kitap ile filmin üretilmesi arasında geçen zaman farkı nedeniyle gelişen teknolojik imkânlar görsel gerçeklikte bir etkinin oluşturulabilmesine olanak sağlamış ve hikâyeye daha çarpıcı bir şekilde seyirciye aktarılabilmektedir.

Çalışmanın ikinci kısmında yerelleştirme unsuru ile erek izleyiciye aktarılmak istenen detayların bu kapsamda değerlendirilmesi hedef alınmıştır. Filmden seçilen örnek sahneler aracılığıyla çocuk karakterlerin milliyetleri üzerine odaklanılmış ve yönetmenin izleyiciye aktarmak istediği sosyal mesajlar yorumlanmıştır. Yazarın kitabında karakterlerin milliyetlerine ilişkin vurgu yapmayı göz önünde bulundurularak yönetmen tarafından filme eklenen bu özelliğin ne tür bir farklılık sunduğu çalışmanın bütüncesi doğrultusunda ele alınmıştır. Bu bağlamda, yerelleştirme faktörü ile beraber kapitalizmin çocuklar üzerindeki etkisi özdeş bir biçimde incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü kısmında kaynak metin ve film uyarlaması edebi etki çerçevesinde ele alınmıştır. Güçlü aile bağlarının özellikle Charlie ve ailesi yoluyla yansıtılması yazılı eserde önemli bir izlek olarak karşımıza çıkmaktadır. Film uyarlamasıyla kaynak metne büyük oranda sadık kalan yönetmen Tim Burton bu duruma küçük eklemeler yapmış ve Willy Wonka'nın babasını senaryoya eklemiştir. Bu ekleme Lefevere'in "yeniden yazım" (rewriting) ve edebi etki kapsamında incelenmiştir. Eseri bir anlamda yeniden yazan Burton'ın kişisel hayatı ve çocukluk deneyimleri bu

değişikliklerin kaynağını oluşturmuş ve filmdeki Willy Wonka karakterinin geçmiş yaşantısına odaklanan bir açılım yapılmıştır. Bu sayede psikanalizin bakış açısıyla sorunlu baba-oğul ilişkisi ve yansımaları görselliğe aktarılmıştır. Böylece de bu kaynak eser modern çağın hâkim alımlama anlayışı ile yeniden yazılmış ve edebi etkisi güçlendirilerek çocuk edebiyatı içerisindeki yeri bir kez daha sağlamlaştırılmıştır.

Bu bulgularından yola çıkarak bazı sosyolojik sonuçlara ulaşmak mümkündür. Karşılaştırmalı çalışmalar kendi içinde ilginç tezatlara barındırmıştır. Bu tezatlardan birisi de bu çalışmanın inceleme konusu olan *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* adlı filmin sinema dili üzerinden ortaya koyduğu eleştirel bakış açısının yine bu sistemin lokomotiflerinden biri konumunda olan medya yapısı üzerinden gerçekleştirilmiş olmasıdır. Diğer bir söyleyişle, dünyanın en önemli film şirketlerinden birinin kaynakları kullanılarak mevcut kapitalist düzenin eleştirisi yapılmıştır. Bu çarpıcı sosyolojik olgu film ve televizyon uyarlamalarının kapitalist sistemin uzantıları olan yapım şirketleri ile olan girift ilişkisine parmak basmış olmaktadır.

Son olarak, *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* adlı film uyarlaması üzerinden bir söylem üretilmiştir. Kaynak eser yeniden yazılarak yeni bir bilgi üretilmiş ve bu söylem (film boyutuyla) üzerinden kaynak eserden nasıl bir mana çıkarılabileceği ortaya konmuştur. Roald Dahl'ın kendi döneminde ürettiği düşünsel malzemedan yönetmen Tim Burton bir bakış açısı ve mana ortaya çıkararak izleyici alıcı kitlenin bu bilgiyi nasıl anlamlandıracağını belirlemiştir. 1964 yılında yazılan kaynak eser, 2005 yılında film boyutuyla yenilenerek tekrardan anlamlandırılmış bir bilgi olarak üretilmiştir. Bununla hedeflenenin üretilen söylemin güce (daha çok izleterek satma) dönüştürülmesi olduğu iddia edilebilir. Bu söylem yoluyla filmin kapitalizm eleştirisi yine sistemin kendi dinamikleri üzerinden kontrollü olarak sağlanmış olsa da nihayetinde kapitalist sisteme hizmet edilmiştir. Diğer taraftan, sistemden beslenmeyenlerin söylem üretebilme (edebi etki oluşturabilme) imkânları olsa da çok daha fazla çaba sarf ederek ana akım edebiyat çevrelerince sahip çıkılmayı beklemeleri gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Alptekin, M. Y. (2015). Kapitalizmin Ortaya Çıkışı: Jeo-Kültürel Yaklaşım. *KTÜ SBE Sosyal Bilimler Dergisi* 10, 231–241.

Berriman, I. (2011, December 12). *BLACK MIRROR "15 MILLION MERITS" TV REVIEW*. Gamesradar. Erişim Adresi: <https://www.gamesradar.com/black-mirror-15-million-credits-tv-review/>

Burton, T. (Yön.). (2005). *Charlie'nin Çikolata Fabrikası* (Film: Netflix release). Warner Bros. Pictures.

Charlie and the Chocolate Factory: A Capitalist Children's Novel? (2014, November 23). Literary Ramblings. Erişim Adresi: <https://www.literaryramblings.com/1000-books-in-10-years-vol-394-charlie-and-the-chocolate-factory-by-roald-dahl/>

Charlie'nin Çikolata Fabrikası Hakkında Bilgiler ve Özeti. (2015, March 4). Edebiyat ve Sanat Akademisi. Erişim Adresi: <https://edebiyatvesanatakademisi.com/cocuk-edebiyati/charlie-nin-cikolata-fabrikasi-hakkinda-bilgiler-ve-ozeti/4588>

Charlie'nin Çikolata Fabrikası: Kapitalizm Sembolleri. (2017). Wannart.Com. <https://wannart.com/charlienin-cikolata-fabrikasi-kapitalizm-sembolleri/>

Dahl, R. (2015). *Charlie'nin Çikolata Fabrikası*. 52.bs. (Çev.). Celal Üster. İstanbul: Can Yayınları.

Davis, B. R. (2009). Exploring the Factory: Analyzing the Film Adaptations of Roald Dahl's Charlie and the Chocolate Factory. (English Thesis). Erişim Adresi: https://scholarworks.gsu.edu/english_theses/72/

Lefevere, A. (1992). *Translation, Rewriting and the Manipulation of Literary Fame*. Routledge.

Levent, G. (2010). Çocuk Edebiyatı Çevirilerinde Karşılaşılan Sorunlar. (Yüksek Lisans Tezi). Erişim Adresi: <https://acikerisim.deu.edu.tr/xmlui/handle/20.500.12397/7200>

Munday, J. (2001). *Introducing Translation Studies: Theories and Applications*. Routledge.

Soundtrack Suites. (2015, July 26). *Charlie and the Chocolate Factory Soundtrack Suite* [Video]. YouTube. Erişim Adresi: <https://www.youtube.com/watch?v=jnTfl1o-fQo>

Şanlıtürk, B. S. (2021). *Sinemanın Gotik Prensi: Tim Burton*. KreatifBiri.Com. Erişim Adresi: <https://www.kreatifbiri.com/sinemanin-gotik-prensi-tim-burton/>

Usanmaz, C. (2013, August 27). *Yetişkinler için Roald Dahl*. Sabitfikir. Erişim Adresi: <http://www.sabitfikir.com/dosyalar/yetiskinler-icin-roald-dahl>

Üstünsöz, İ. (2010). The Notion of 'Translation as Rewriting' and its Implications for the Post-Colonial Approach to Translation. *İstanbul Üniversitesi Çeviribilim Dergisi 1(1)*, 89–106.

GENİŞLETİLMİŞ ÖZET: Bu çalışma İngiliz yazar Roald Dahl'ın Charlie'nin Çikolata Fabrikası adlı ünlü eseri ile Amerikalı yönetmen Tim Burton'ın aynı adlı film uyarlamasını çeviribilimci André Lefevere'in *yeniden yazım* teorisi ile çeviribilimci Lawrence Venuti'nin *yerelleştirme* kuramları bağlamında karşılaştırmalı ele almayı hedeflemektedir. Bu bağlamda yapılan çalışma neticesinde her iki eserdeki tema, motif ve simgelerin sembolik açılımları ele alınmış ve erek eserdeki uyarlama tercihlerinin seçiminde yönetmenin yaşam öyküsel deneyimlerinden ayrıntıların yer aldığı tespit edilmiştir. Yönetmenin içe kapanık ve sanatsal kişiliği filmdeki Willy Wonka'ya önemli nitelikler katmıştır. Ayrıca, yapılan inceleme sonucunda yönetmenin tercihini yansıtan göstergebilimsel ayrıntıların yoğun bir kapitalist sistem eleştirisi içerdiği görülmüştür. Hem kaynak hem de erek eser kapitalizm ve olumsuz etkileri konusunda çarpıcı ayrıntılar barındırmaktadır. Dahası, bu eleştirinin çocukların ve ailelerinin hayatı üzerinden yapılması söz konusu eleştirel yaklaşıma önemli bir boyut katmıştır. André Lefevere'in yaklaşımı doğrultusunda bir film uyarlamasının bir çeviri türü olarak değerlendirilebileceği fikri bu çalışmanın da arkasında durduğu temel iddialardan biridir. Bu kapsamdaki bir eserin yeniden yazım neticesinde üretilmesi adı hamilik (patronage) olan çeşitli güç odaklarının varlığına da işaret etmektedir. Bu anlamda alanında yetkin ve profesyonel çevirmen, yayınevi, medya kuruluşu veya çeşitli içerikteki edebi çevreler eserlerin ana akım edebiyat dünyasındaki dolaşımını ve kabul edilirliliğini sağlamaktadırlar. Bu dolaşıma ideolojik ve edebi etki unsurlarının da eşlik ettiği anlaşılır. Bu anlamda her iki eserin de neden oldukları ideolojik ve edebi etkileri vardır. Hedeflenen ideolojik etki kapsamında her iki eser türünde yer alan bireylerin günlük davranışlarına sinen sığlaşma, değer yitimi, hırs ve şiddet meylinin kapitalizmin ideolojik ve olumsuz etkilerinin sonuçlarından olduğu söylenebilir. Böylelikle Tim Burton yeniden yazdığı eseri (film uyarlaması) üzerinden kapitalizmin ideolojik etkisini başarılı bir görsellikle ekrana taşıyabilmiştir. Her iki eserin incelenmesi sonucunda gözlemlenen bir başka unsur da kaynak eserin erek kültüre uyarlanışında Lawrence Venuti'nin kuramsallaştırdığı yerelleştirme ediminin uygulanmış olmasıdır. Tim Burton'ın dilsel ve görsel gösterge tercihlerinde yerelleştirme yaparak Amerikan toplumunun aşına olduğu kültürel seçimler üzerinden film uyarlaması yaptığı tespit edilmiştir. Amerikan toplumunun çok uluslu kozmopolit yapısı milliyet özelliklerinin bolca ön plana çıktığı bir coğrafi alan olarak erek eser içerisinde serpiştirilmiş gösterge unsurlarıyla ele alınmıştır. Normal şartlarda kaynak eserde yer almayan milli ve kültürel özellikler filmdeki oyuncuların bireysel sunumlarında ön plana çıkarılmıştır. Alman, İngiliz ve Amerika kültürlerinin stereotipik ayrıntıları filmdeki diyaloglara, karakterlerin davranışlarına ve kostüm seçimlerine yansıtılmıştır. Bu yolla kaynak eserin erek kültür içerisindeki dolaşım gücü artırılmak istenmiştir. Yeniden yazım ediminde hedeflenen bir başka amaç da edebi (poetic) etki oluşturmaktır. Bunun gerçekleştirilmesi adına Tim Burton'ın modern alımlama kuramlarından psikanalitik yaklaşımı sinema dili olarak benimsediği fark edilmiştir. Erek esere eklenen geriye dönüş sahneleriyle başkahraman Willy Wonka'nın travmatik çocukluğu ve aile

geçmişi filme güncel bir boyut katarken aynı zamanda kaynak eserin de ana akım edebiyat içerisindeki konumunu sağlamlaştırmıştır. Böylece izleyici Willy Wonka'nın kişiliğinin beslendiği geçmişe şahitlik ederek kaynak eseri yeni bir ilgi ve merakla deneyimlemiştir. Son olarak tespit edilen bir başka mesele de film uyarlaması üzerinden yapılan yeniden yazım ediminin bir söylem üretme aracı olarak küresel sonuçlarının olduğudur. Burada karşımıza çift değerli sosyal bir olgu çıkar. Söylem üretmenin hâkim sisteme yönelik başkaldıran bir yönü olduğu kadar sistemi içerden eleştiren boyutuyla da kontrollü bir yönü vardır. Bu nedenle, ironik bir biçimde, kaynak eserin sinemaya uyarlanması sonucunda bir sistem eleştirisi yapılmış ise de küresel çapta bir film şirketinin imkânları kullanılarak aynı zamanda kapitalist sistemin kendini tekrardan üreterek güçlenmesine de hizmet etmiştir.

EXTENDED ABSTRACT: This paper aims to compare the famous work of British writer Roald Dahl, *Charlie and the Chocolate Factory*, with American director Tim Burton's namesake film adaptation in the context of translation theorist André Lefevere's theory of *rewriting* and translation theorist Lawrence Venuti's theory of *domestication*. Within this context, the symbolic repercussions of the themes, motifs and symbols in both works are discussed. It is noted that biographical details from director Tim Burton's life are artfully displayed in the adaptation through the selection of cinematic material. The introverted and artistic personality of the director has added important nuances to the character of Willy Wonka in the film. In addition, it is also observed that the semiotic details reflecting the adaptation style of the director displays an intense critique of the capitalist system. Both the book and the adaptation contain striking details about capitalism and its negative effects. Moreover, showcasing this criticism through the lives of children and their families has added an important dimension to this critical approach. The idea that a film adaptation can be considered as a kind of translation, which is in line with André Lefevere's approach, is one of the main claims that this study also upholds. The production of a work of art within the context of rewriting also points to the existence of a powerful network of patrons (patronage). In this sense, competent and professional translators, publishing houses, media organizations or literary circles with various degrees of effect, ensure the circulation and acceptance of the work in the realm of mainstream literature. It is also argued that this circulation is accompanied by ideological and poetic effect. In this regard, both works reveal ideological and poetic influence. Within the scope of the targeted ideological effect, it can be said that shallowness in character, deterioration of values, insatiable ambitious behavior and a tendency to violence are the visible negative effects of capitalism observable in both works. Thus, Tim Burton was able to successfully portray the destructive ideological effects of capitalism in his adaptation due to his befittingly choice of semiotic cinematic material. Another outcome of this study is that Tim Burton has utilized the concept of 'domestication', as proposed by theorist Lawrence Venuti, by adding culture specific details to his adaptation. It is perceived that by including localized (domestication) linguistic and visual textual details, Tim Burton's adaptation entails cultural details familiar to

American society. The multinational cosmopolitan texture of American society, clearly a geographical area where nationality features abundantly come to the fore, is blended in the storyline details of the adaptation. National and cultural features originally not included in the book are made visible through carefully selected linguistic and visual traits pertaining to certain characters. Stereotypical traits reflecting German, British or American culture are skillfully woven into the dialogues of the film, the behavioral output of characters and the choice of costumes. Thereby, this familiarity of cultural context is surely aimed to ensure an increase in the circulation of the book's textual context within the target American culture. Another result of rewriting is the exposure of poetic effect. It is noticed that in order to realize this aim Tim Burton has adopted a psychoanalytic approach to his adaptation. Psychoanalysis has been and is still a very popular form of in-depth literary and cultural analysis in today's world. Additionally, added flashback scenes of Willy Wonka's traumatic childhood memories serve as a contemporary take on the original text while at the same time strengthening the position of the book in mainstream literature. This new take allows the contemporary audience to witness the dark past of Willy Wonka in order to raise sympathy for and justify his eccentric and creepy personality. Finally, another claim of this paper is that an act of rewriting through film adaptation is a powerful means of producing discourse and has certain global consequences. The binary nature of these consequences is a social phenomenon in present day society since the production of discourse entails both a rebellious and a conformist aspect. A criticism of capitalism is rebellious yet ironically defined from within a controlled position. As a medium, the use of a global film company and its resources to situate one's criticism would once more serve capital itself by increasing sales and widening the scope of market value and poetic effect. Therefore, an act of criticism might ironically serve to reproduce a new version of global exploitation.